

Петро СІРЕДЖУК

ДІЯЛЬНІСТЬ “ПРОСВІТИ” В КОСМАЧІ

Охарактеризовано заснування та діяльність читальні Товариства “Просвіта” в Космачі у 1887 та 1896–1940 рр. Названо членів читальні та їх чисельність, з’ясовано форми роботи та протистояння з місцевим парохом.

Ключові слова: “Просвіта”, читальня Товариства у Космачі.

На Галицькій Гуцульщині первинні осередки “Просвіти” почали виникати в 90-х рр. XIX ст. Одними з перших культурно-просвітницькі організації були засновані в Стопчатові, Яблунові (1892), Надвірній (1894), Космачі (1896), Микитинцях, Микуличині, Спасі, Яблуниці (1897), Кутах (1898), Старому Косові, Старих Кутах (1899)¹. Отже, стародавнє гуцульське село Космач належало до тих гірських поселень, які першими заснували читальні “Просвіти”.

Діяльність “Просвіти” в Космачі, якщо не враховувати невеликої (кілька речень) інформації В. Гатковича в розвідці “Початки освітньої праці на Гуцульщині”, ще не була об’єктом окремого дослідження².

Спроба в 1887 р. заснувати в селі самостійну читальню була невдалою – через рік вона перестала існувати³.

23 лютого 1896 р. 10 грамотних космачан: дяк Андрій Грутяк, Петро Палійчук, Олекса Кушнірчук, Дмитро і Федір Лендюки, Палій Чорняк, Василь Проданюк, Василь Кушнірчук, Юра Сіреджук, Іван Кушнірчук та сільський священник, що недавно прибув в село з іншої парафії, Емануїл Лисинецький, зібралися на збори і прийняли рішення заснувати читальню “Просвіти”⁴.

Заяву про реєстрацію до Головного віділу “Просвіти”, а також до намісництва у Львові з села подано 27 лютого, а відкрито її 5 травня 1896 р. Першим її головою обрано о. Емануїла Лисинецького, його заступником – учителя Рому Фундарного, секретарем – о. Михайла Семовича, бібліотекарем – Андрія Трутяка, а касиром – Петра Палійчука⁵.

11 травня 1896 р. на ім’я голови читальні “Просвіти” надійшли перші книжки з Товариства: “Ілюстрована Історія України-Руси” Олександра Барвінського та Івана Нечуя-Левицького, “Перекоти поле”, “Як ярмаркував Тарас”, “Венеамін Франклін”, “Життя Т. Шевченка”, “Іван Котляревський”, “Наймичка”, “Читанка”, а також дві книжечки на господарську тематику – “Вексель і лихва – наша біда” та “Лен і коноплі”⁶.

Справи в читальні не налагодилися через те, що її голова Емануїл Лисинецький усунувся від діяльності, а сільський вїйт Дмитро Лендюк разом з писарем Лукашем Ліхновським всіляко перешкоджали. Так, на 15 грудня 1896 р. було призначено звітні вибори читальні, на які зійшло багато людей. Вїйт і писар,

прибувши на них, заявили, що в Космачі з'явилась епідемічна хвороба, і присутні розійшлися. Пізніше Петрові Палійчукові вдалося таємно провести збори, на яких його було обрано головою. В своєму звіті 9 грудня 1901 р. він зазначав, що, крім збільшення кількості членів читальні "Просвіти", не вдалося нічого суттєвішого зробити, бо війт – "Дмитро Лендюк – єсть темний чоловік і завше перескаждає ширенности "Просвіти"⁷.

На той час членами сільської читальні "Просвіти" зареєстровано Петра Палійчука, Івана Клапцунюка, Василя Головчука, Миколу Баб'юка, Івана Кушнірчука, Якуба Ключівського, Олексу Лахманюка, Макія Палійчука, Дмитра Палійчука, Петра Чорняка, Йосифа Вінтонюка, Василя Вінтонюка, Петра Вінтонюка, Дмитра Клапцунюка, Василя Клапцунюка, Миколу Пожоджука, Дмитра Ільковича Боб'яка, Івана Чупірчука, Петра Івановича Рошканюка, Петра Реведжука, Петра Рошканюка, Михайла Палійчука, Василя Палійчука, Петра Дзвінчука, Юрія Кіращука, Дмитра Клапцунюка, Василя Поляка, Юру Сіреджука, Миколу Пожоджука, Івана Петриджука, Івана Уторопчука, Дмитра Лендюка, Петра Сіреджука, Петра Вінтоняка, Івана Никорака, Петра Юнкощука, Олексу Меніва, Василя Прокоп'юка, Василя Кушнірчука, Миколу Білувусяка, Василя Палійчука й Ілька Палійчука⁸.

Робота читальні "Просвіти" поживалася після того, коли її головою став молодий та енергійний сільський крамар І. Яблонський, який підтримував тісні контакти з Олександром Колесою⁹.

Нове керівництво культурно-просвітницької організації обрано "самими русинами" (гуцулами) і найповажнішими господарями Космача 9 лютого 1908 р. До його складу, крім І. Яблонського, ввійшли: лісничий Ігнат Степкевич, Федір Никорак, Дмитро Коб'юк, Петро Сіреджук, Микола Дзвінчук¹⁰.

До ради надзираючих обрано Емануїла Лисинецького, Олексія Карпінського, Івана Кушнірчука, Михайла Кушнірчука, Петра Борчука, віита Петра Петриджука, Петра Ісайчука¹¹.

На звітно-виборних зборах був делегат зі Львова – пан Срабіян, який мав з'ясувати доцільність створення каси Райфазена. Проти її заснування був Е. Лисинецький, який упродовж трьох днів переконував пана Срабіяна, що для села вона не потрібна. Останній так і повернувся до Львова, не виконавши до кінця доручення Головного відділу¹².

Дізнавшись про ганебність вчинку сільського пароха, голова читальні І. Яблонський та секретар Микола Дзвінчук у листі своєму керівництву до Львова, датованому 24 березня 1908 р., писали: "Парох протягом трьох днів поїв делегата, щоби той наполягав, що каси Райфазена не створювати, а вона потрібна, бо лихварі жидівські (єврейські) страшно визискують. Бідний гуцульський нарід в селі страшно огірчений. Отож і в сій хвили відзиваємоси ми, бідні гуцули, до нашого Сонця, нашої любобі "Просвіти", ни лишіт нас в такій тяжкій біді, най же кто раз піде до Відділу і вияснит річ, шо про одного пароха, суть люде, то будут вести. Якнайтутуші (Тепер, в даний час – П. С.) порядку касу, лиш коби Відділ прийняв нас під свою опіку". Очевидно, просьба космачан була задоволена, адже в січні 1909 р. Микола Дзвінчук вже став секретарем каси Райфазена¹³.

Великою подією в діяльності читальні "Просвіти" в Космачі було прийняття 16 листопада 1908 р. ухвали про створення курсів ліквідації неписьменності серед

односельчан з грудня того ж року. Для цього Михайло Уторопчук погодився відпустити свою хату, а Ілько Палійчук разом з вчителями Євгеном Сеністовичем й Радилевичем – вчити неграмотних¹⁴.

12 січня 1909 р. – нова віха у долі космацької “Просвіти”: при ній засновано “Гуцульську спілку господарів”. Вороги всіляко перешкоджали діяльності просвітян і неодноразово погрожували І. Яблонському. Він у звіті з гіркотою писав: “Вороги з усіх боків шкодять, з котрими борюся до загину”¹⁵.

Просвітяни збиралися щонеділі і в релігійні свята. На своїх зібраннях вчилися писати, читати. Читали газети “Громадський голос”, “Діло”, “Дзвінок”, “Свобода”, а також журнали “Народне богатство” і “Народний голос”¹⁶. Протягом 1910 р. неписьменність ліквідувало 62 людей, серед яких 7 дівчат, 10 молодиць, 20 чоловіків і 25 парубків¹⁷.

Крім того, в читальні письменні космачани мали змогу позичати книжки. У читацьких формулярах значилося 126 позичених книжок. Відвідувачами читальні “Просвіти” було 2 дівчини, 25 парубків, 30 жінок і 60 мужчин¹⁸.

Протягом 10 років значно поповнився бібліотечний фонд просвітянської бібліотеки. Якщо в 1901 р. він нараховував лише 40 книг, то в 1910 р. – вже 247. Великою популярністю серед селян користувалися книги “Історія України-Руси”, “Лис Микита”, “Воскресла Україна”, “Чого хочуть радикали?” та інші¹⁹.

За 1908–1910 рр. космацьких просвітян кількісно побільшало: з 47 до 258 членів. У 1910 р. було 100 письменних, 158 неписьменних, серед них 15 жінок, 68 дівчат, 25 парубків та 150 чоловіків²⁰.

Діяльність сільської “Просвіти”, яка з кожним днем ставала авторитетнішою, припинилася через Першу світову війну. Космацька читальня поновила свою діяльність в 1923 р. Пік її роботи припадає на 1928–1939 рр. Так, 11 філій засновано на присілках Завоєли (1932) і Русірі (1928)²¹.

У 1932 р. до керівництва читальнею прийшла молодь, яка відразу ж завоювала авторитет у жителів села. Це голова Григорій Гаврищук, його заступник Кирило Недобійчук, секретар Андрій Пожоджук, бібліотекар Василь Боб’як. Крім них, до складу Виділу космацької “Просвіти” у 1932–1939 рр. входили: Василь Бойчук, Петро Борчук, Тимофій Дудюк, Кирило Семчук²².

Читальня “Просвіти” працювала з 2-ої до 4-ої години у вихідні та святкові дні, коли люди після богослужіння в двох церквах мали можливість поспілкуватися між собою. До читальні щоразу приходило погомоніти 30–60 космачан. Тут проводилися тематичні вечори, вечорниці і свята. Так, в 1936 р. просвітяни організували показові свята, шість вечорниць та 12 тематичних вечорів²³.

При читальні діяли аматорський і хоровий гуртки, котрі об’єднували шанувальників української пісні, танцю і сцени. В репертуарі аматорів були п’єси класиків української літератури. Своєю популярністю гуртківці завоювали виставами “Верховинці”, “Олекса Довбуш”, “Сватання на Гончарівці”, “Наталка Полтавка”, які ставили не тільки перед космачанами, але й жителями Брустур, Прокурави та інших сіл. Режисером і керівником аматорського гуртка був Василь Боб’як²⁴.

Хор прославився виступами на концертах у Космачі та в багатьох сусідніх селах. У 1940 р. хористи і танцюристи стали основою колективу Гуцульського ансамблю пісні і танцю Станіславівської (Івано-Франківської) державної

філармонії. Заснований тоді хореографічний гурток діє понині. Він неодноразово був переможцем районних, обласних і республіканських олімпіад, має звання заслуженого народного самодіяльного колективу, був учасником Всесвітнього фестивалю молоді і студентів у Москві, знімався у кінофільмі “Долина синіх скель”²⁵.

Аматорський гурток діяв також і при читальні на присілку Завоєли. Голова Завоєлівської “Просвіти” Дмитро Вардзарук в звіті за 1934 р. писав, що аматори поставили чотири вистави. Далі голова зазначав, що в просвітнянській бібліотеці позичено для читання 139 книг, в тому числі 17-ма членами прочитано 51 книжку²⁶.

Таким чином, заслуга космацької “Просвіти” перед своїми односельчанами – велика. В залученні до кращих здобутків української культури по-справжньому розкрився талант багатьох космачан: Ганни Чупірчук – складача коломиенок та співанок-хронік, Гудим’яки Дмитра – відомого всій Україні і за її межами цимбаліста.

Традиції заснованої в 1896 р. “Просвіти” продовжує відновлена “Просвіта”, яка вносить посильний вклад у розбудову соборної України.

Petro Siredzhuk. Activity of “Prosvita” in Kosmach

The author characterizes the establishing and activities of the reading clubs of “Prosvita” in Kosmach in 1887 and in 1896–1940. He lists members of the reading club and gives their number, clarifies forms of work and opposition to the local priest.

Key words: “Prosvita”, reading club of the society in Kosmach.

¹ Центральний Державний історичний архів України, м. Львів. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 2747. – С. 1; Спр. 3094. – С. 1–90; Спр. 3094. – С. 1; Спр. 3097. – С. 1; Спр. 3942. – С. 1–68; Спр. 6123. – С. 1–35; Спр. 6123. – С. 1–36.

² Гафткович В. Стан просвітньої організації на Гуцульщині // “Просвіта” Гуцульщини. – Львів, 1936. – С. 19–20.

³ ЦДІАУЛ. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 3097. – С. 19.

⁴ Там само. – Спр. 3097. – С. 19.

⁵ Там само. – С. 23.

⁶ Там само. – С. 20.

⁷ Там само. – С. 28.

⁸ Там само.

⁹ Там само. – С. 38.

¹⁰ Там само. – С. 44.

¹¹ Там само.

¹² Там само.

¹³ Там само. – С. 49.

¹⁴ Там само. – С. 46–47.

¹⁵ Там само. – С. 48.

¹⁶ Там само. – С. 5.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Там само. – С. 5–6.

²⁰ Там само. – С. 50.

²¹ Там само. – Спр. 3049. – С. 1–8; Спр. 3100. – С. 1–35.

²² Там само. – Спр. 3097. – С. 8.

²³ Там само. – С. 13–14.

²⁴ Там само. – С. 13.

²⁵ Історія міст і сіл УРСР. Івано-Франківська область. – К., 1971. – С. 395.

²⁶ ЦДІАУЛ. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 3097. – С. 9.